

Een wreed spel, gespeeld op de pianissimo's van de stem

Gerardjan Rijnders is de grote recyclage-artiest van het Nederlandse toneel. Dialogeert met de traditie. Is historiserend maar brengt geen reconstructies. De Richard III die hij met Toneelgroep Amsterdam maakte, verdient een wild applaus, aldus Johan Thielemans.

Het decor voor Shakespeares *Richard III* bij Gerardjan Rijnders: een podium afgezoomd met zwarte doeken en een stel schuin oplopende praktikabels. Een lege, abstracte ruimte. Geen enkele visuele steun voor de verbeelding. De eerste indruk is dat het decor solide en onaantastbaar is. Maar bij de eerste scènewissel worden door onzichtbare mensenhanden de verschillende onderdelen tegen elkaar geschoven, en het droge geluid van de botsing van de houten blokken doet het abstracte kantelen in de theaterrealiteit van het hier en nu van de zaal.

De kostuums: voor de mannen diepgrijze jassen die uitlopen in een rok. Je hebt ze wel ergens gezien, maar waar? In Oost-Europa, of in Turkije bij folkloristische groepen. De grijze anonimiteit van de acteurs wordt nauwelijks doorbroken door een lint rond het voorhoofd, voor elk personage een andere kleur. De haartooi heeft iets vaag Japans. Een theaterassociatie: de kostuums van Mnouchkine voor haar verjapanste Shakespeare, of eerder nog voor haar Griekse tragedies. Deze laatste voorstelling in Amsterdam goed bekend, want getoond op het Holland Festival. Waarom zijn deze kostuums aangewend voor een stuk over de Engelse Middeleeuwen? Antwoord onduidelijk, ware het niet dat we weten dat Gerardjan Rijnders de grote recyclage-artiest van het Nederlandse toneel is.

De vrouwen: in kleren van blinkende

stof, fel gekleurd en met een ingewikkelde, hoge haartooi. De kostuums sluiten niet aan bij de historische tijd van Richard III, of van Shakespeare. Het zijn operakostuums. Door het kleurcontrast staan de vrouwen als sterke individuen tegenover de egale mannen.

Conclusie: Gerardjan Rijnders heeft voor Shakespeares koningsdrama geopereerd voor een strenge stilering.

Deze keuze heeft tot gevolg dat de acteurs hierdoor een aantal expressieve middelen ontzegd wordt, want psychologie suggereren door kleine, twijfelende gebaren, of door stokkende ademhaling kan in deze strenge conceptie niet. De acteurs worden gedwongen om met alles wat ze in huis hebben te wedden op de zeggings van de tekst. Van het publiek wordt verwacht dat het gespannen luistert. Wie dat niet doet, ziet en beleeft niets. Hiermee onderstreept Rijnders een belangrijk aspect van Shakespeares stuk. Het drijft op tekst, en verlangt van de acteurs de nodige retorische begaafdheid om de rijk geschakeerde registers ervan te bespelen.

Schitterend gesproken aria

Het gaat in deze opvoering eerst en vooral om de stem en niet om het lichaam. Daarom staan de acteurs stil. Ze komen op, kiezen een juiste plaats, volgen hierbij erg eenvoudige plastische wetten en vertolken dan hun tekst.

Vertolken, net zoals je dat van operazangers zegt. Daarom kan je bij deze vertoning het soort kritiek schrijven, dat je normaal bij de muzikrecensent vindt als hij de prestaties van elke zanger afzonderlijk onder de loep neemt. Je kan hier bijvoorbeeld zeggen dat Sigrid Koetse in de vervloekingsmonoloog van Koningin Margaret magistraal de grote, dramatische toon treft, die aan de tekst zo een sterke impact geeft, dat de vloek over de volledige actie van het stuk blijft hangen. Het is een voordracht geconcipieerd in de grote stijl. Je kan je afvragen of elke stembuiging het beoogde retorisch gebaar wel voor honderd procent dient. Je kan bijna op het woord nagaan waar even te veel klein-persoonlijke problemen in de stemvoering doorklinken, zodat ze even afbreuk doen aan de brede, emotionele uithalen die de tekst zijn volle kracht geven. Je zou kunnen spreken van een schitterend gesproken aria met enkele valse noten.

Evengoed kan je bij sommige andere acteurs spreken van een gebrek aan stijlgevoel. Zo is de graaf van Richmond van Richard Gonlag onder de maat. Hij, in de rol van de man die de schurkachtige Richard III zal verslaan en de redder van Engeland zal worden, tracht fysiek indruk te maken door heel traag over het toneel te lopen. Hiermee onderscheidt hij zich van de andere spelers en krijgt hij een speciale status aangemeten. Als hij, net voor de beslissende slag, een opruiende redevoering moet afsteken, blijkt dat hij over te weinig stemtechniek beschikt. Het model voor dit soort interpretatie is de jonge Laurence Olivier, die in zijn film *Henry V* (1945) tot in de perfectie liet zien en horen wat de honderden nuances kunnen zijn bij het schallen van de stem en wat de muzikale mogelijkheden van de tekst zijn. Van dat alles heeft Richard Gonlag nog weinig te bieden. Nog te jong, zou je in de opera zeggen, een tenor die nog meer rijping, nog meer scholing, nog meer controle nodig heeft. Fout of te zwak bezet.

De strakheid, waarmee Gerardjan Rijnders hier te werk gaat, levert bij andere acteurs een paar scènes op met een klassieke allure: de verleiding van Lady Anne door Richard III bij het lijk van haar man, door diezelfde Richard uit de weg geruimd - het is van een bloedstollende schoonheid. De twee acteurs bewegen nauwelijks, de botsing van hun stemmen (de één honend wraakzuchtig en de